

Фігурально-риторичні конструкції як засоби вербалізації інтенцій естетичності в поетичному дискурсі Максима Рильського

У статті проаналізовано інтенцію естетичності як один із дискурсивно-жанрових виявів категорії комунікативної інтенції в поезії Максима Рильського, визначено низку фігурально-риторичних конструкцій (риторичні питання, звертання та оклики, порівняння й епітети, редуновані форми, період, афористичні висловлення), що вербалізують прагнення автора передати метафорично-образне сприйняття світу, увиразнюють вишуканість і риторичність художнього тексту, афористичність думки й авторського мовомислення, слугують найрелевантнішими засобами естетичного оздоблення поетичного дискурсу.

Ключові слова: комунікативна інтенція, інтенція естетичності, мовець (автор), поетичний дискурс, текст, стилістична фігура, фігурально-риторична конструкція, афористичне висловлення, синтаксис.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У лінгвістиці сьогодення особливо виразно окреслився комунікативно-прагматичний напрям, скерований на вивчення синергетичних характеристик мовних одиниць, на актуалізацію низки питань, що мають стосунок до глибинно-ментальних структур свідомості, глобальних інтенцій мовця, до постаті автора й тих матеріальних маніфестацій, які віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу і письменницький мовостиль. У контексті такого антропозорієнтованого підходу постала проблема переглянути лінгвістичні концепції, що пов'язані з оприявленням зв'язку засобів мови, їхніх функційно-валентнісних можливостей із творами того чи того письменника. Адже для втілення авторського задуму, реалізації комунікативно-інтенційного змісту письменник свідомо підбирає найрелевантнішу мовну структуру, яка, характеризуючись інформативністю та семантико-синтаксичними відношеннями, має також експресивно виражальні та естетичні потенції. Ключем до образної структури та ідейно-естетичного потенціалу художнього дискурсу є, безперечно, мовосвіт письменника.

Категорія комунікативної інтенції білатеральна: з одного боку, це неповторний світ людини, її емоції, прагнення, соціально зумовлені потреби, з іншого – безмежний світ мови, що репрезентує різноманітні мовні одиниці (висловлення, синтаксеми, нечленовані комунікати, дискурс) для вербалізації тих чи тих мовленнєвих намірів. З-поміж наявних у мові кліше, стереотипних конструкцій, фреймів автор орієнтується на власний синтаксис, бо саме цей момент увиразнює його почерк, створює той лінгвальний континуум, який виступає ознакою індивідуально-авторського мовостилу, манерою художнього письма.

Формування цілей статті... Мета нашого дослідження – окреслити систему фігурально-риторичних конструкцій, що репрезентують інтенції естетичності в поетичному дискурсі Максима Рильського – відомого вченого, письменника, етнографа, перекладача, який писав «рафінованою» українською літературною мовою [12, с. 298], мав власну «словесну ходу» [10, с. 114], а поезія була тим мистецьким осередком, у якому і досі, за словами Д. Павличка, «сяє сонце людяності, течуть ріки філософською спокою, шумлять водоспади пристрастей», де відчутними є незмінні константи людського буття, «мінливе й вічне» поетичного слова [7].

Виклад основного матеріалу... Мовостиль М. Рильського був предметом багатьох лінгвістичних студій, що мали стосунок, приміром, до вивчення лексико-фразеологічних особливостей мови поета (Л. Карпова, О. Коваль, Г. Колесник, А. Супрун), фонетичних, морфологічних і синтаксичних параметрів письменницького ідіолекту (І. Білодід, Л. Булаховський, С. Єрмоленко, А. Галас), лінгвістичної стилістики (М. Коцюбинська, Л. Мацько, В. Русанівський, Н. Цівун та ін.). Утім, незважаючи на ці глибокі дослідження, усе ж потребують ґрунтовного вивчення комунікативні аспекти мовотворчості М. Рильського, аналіз синтаксичних конструкцій як засобів, що вербалізують інтенційний простір мовної особистості й репрезентують світобачення та аксіологічно-естетичні настанови автора.

Комунікативна інтенція мовця як універсальна лінгвістична субстанція слугує інструментом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю. Одночасна апеляція інтенції до світу людського буття і до світу мови пояснює її основну та засадничу роль у мовленнєвій та мисленнєвій діяльності мовної особистості. Розмаїття життєвих повсякденних ситуацій, стильова диференціація

мовлення породжує різноманітні типи дискурсів, розвиває комунікативні інтенції: інтелектуальні судження та волевиявлення мовця, емоційно-оцінні та суб'єктивно-авторські погляди щодо повідомлюваного чи побаченого, мовленнєві наміри, пов'язані з намаганням адресанта встановити контакт зі співрозмовником або активізувати його увагу. Так, *когнітивно-ментальні інтенції* мають стосунок до когнітивних структур свідомості, ментальної репрезентації світу й інтелекту людини, емоційно-оцінної сфери мовної особистості; *комунікативно-модальні інтенції* репрезентують інтенційні потреби мовця, зосереджені на вираженні основних комунікативних потреб: розповісти, з'ясувати чи уточнити інформацію, спонукати співрозмовника до дії, наказати, попросити, заборонити тощо [14, с. 360 – 364].

Дискурсивно-жанрові інтенції пов'язані з функціонально-стильовою та жанровою диференціацією мовлення, з домінантними інтенціями того чи того дискурсу. Зокрема, поетичний дискурс є тим лінгвальним континуумом, який детермінують **інтенції естетичності**. Його не можна схарактеризувати рамками «звичайного» синтаксису, це зумовлено насамперед ритміко-інтонаційною організацією поетичного тексту, особливостями вживання в ньому стилістичних фігур, деяких синтаксичних конструкцій, які під впливом архітектоніки вірша набувають емоційно-експресивних відтінків у передаванні змісту та в реалізації певної думки.

Інтенції естетичності увиразнюють прагнення мовця репрезентувати метафорично-образне сприйняття світу за допомогою **фігуально-риторичних конструкцій** (стилістичних фігур), що виконують функцію естетичного впливу на адресата і для структури яких визначальним є афективний (експресивний) чинник. Це низка висловлень, які всебічно реалізують категорію експресивності і їхнє використання пов'язане зі створенням образно-змістового та естетичного ефекту комунікації. Глобальна настанова інтенцій естетичності – увиразнити, виділити ту чи ту думку, зосередити на ній увагу, заінтригувати, репрезентувати особистісне прагнення автора уникнути одноманітності у вираженні комунікативного задуму, актуалізувати індивідуально-авторське сприйняття світу.

Експресивний чинник у синтаксисі теоретично обґрунтував у своїй лінгвістичній концепції Ш. Баллі, у якій чітко простежується думка про обов'язковість цього чинника в будь-якому висловленні. Згідно з поглядами французького дослідника, якщо навіть у самій структурі висловлення немає будь-яких елементів, що є показниками експресії, вона все одно виражається в ньому, оскільки постає у зв'язку з якоюсь ситуацією і в цій ситуації висловлення емоційно забарвлюється вже самими почуттями мовця [1, с. 20].

Подібною позиції дотримувався і М.Бахтін, який зазначав, що в різних формах мовленнєвого спілкування експресивний момент має різне значення і різний ступінь сили, але він є всюди: абсолютно нейтральне висловлення неможливе [2, с. 410].

У мові існують усталені прийоми досягнення експресивності й орнаментування висловленого – конструкції експресивного синтаксису, що «передають інформацію адресату і водночас привертають його увагу, максимально акцентуючи на важливості інформації» [6, с. 272]. Власне, інтенції естетичності реалізуються в тих мовних конструктах, які дають змогу відчутти красу української мови й слугують «засобом оздоблення тексту» [9, с. 307], «прикрасою мовлення» [3, с. 196]. Термін «естетика» широкоживаний у поезитці та стилістиці й слугує, як констатує В. Калашник, одним із важливих критеріїв оцінювання виразових мовних засобів, орієнтованих на досягнення емоційно-експресивного комунікативного ефекту. На думку дослідника, спілкування в цьому разі здійснюється на рівні мистецтва [9, с. 50].

Л. Булаховський стверджує: «Літературні мови у своєму розвитку взагалі проходять через вироблення засобів орнаментальності – перифрастичності і фігуальності, тобто способів переказувати думки тропеїчно, непрямом, поширюючи цим асоціативно-пізнавальні можливості слів і словосполучень» [5, с. 455].

З погляду риторики й поезики фігуально-риторичні конструкції – це стилістичні фігури, використання яких зумовлене прагненням уникнути одноманітності у вираженні думок, особливим стилем мовлення, з одного боку, а з іншого – свідомо, спланована мовленнєва дія адресанта. У філологічних студіях фігуру мовлення витлумачують неоднаково: як форму, у якій виражено думку, свідоме відхилення в думці чи у вираженні від узвичаєної і простої форми; як стилістично марковані форми, що відступають від певної, природної норми для створення експресивності та величавості змісту, для переконання слухача, «керівництва його душею», для створення краси та урочистості [13, с. 542]. А отже, фігуально-риторичні конструкції мають естетичні, емоційно-оцінні та експресивні потенції, ефективно впливають на весь когнітивно-ментальний комплекс людини, його свідомість, духовне сприйняття, почуття, на відміну від загальноприйнятих синтаксичних конструкцій.

Естетику поетичного дискурсу створюють стилістичні фігури різних рівнів: фігури слів, фігури розташування слів, фігури думок [3, с. 197]. Так, до фігур слів дослідники цілком логічно вналежнюють **метафору**, яка не тільки створює естетичність, а й відображає ментальні моделі мислення та світосприйняття, що виникають у свідомості людини. Іntenція як когнітивне поняття має тісний зв'язок із метафоричним осмислення світу, з образною предикацією, адже в їхній основі лежить категорія мовця, прагнення та уподобання автора, його емоційно-осмислене уявлення про життя.

Метафорично-образна предикація в дискурсі М. Рильського представляє комплекс інтенцій, що містять прагнення мовця репрезентувати особистісне сприйняття певних життєвих реалій, темпорально-локальних характеристик світу, явищ природи, об'єктів рослинного чи тваринного світу, пор.: *Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний Рідною мовою кличе у невідомі краї* (11, с. 300); *Вже червоніють помідори І ходить осінь по траві* (11, с. 42); *Вщедряє землю сірий дощ, Росте життя на бруку площ* (11, с. 111); *Мохнатий джміль із будяків червоних Спиває мед. Як соковито й повно гуде і стелиться понад землею Ясного полудня віолончель!* (11, с. 69); *Серпень з вереснем стискають Один одному правиці, Що одна правиця – сонце, Друга – місяць-молодик* (11, с. 126). Цілком погоджуємося з думкою В. Русанівського про те, що метафора в М. Рильського базується переважно на осмисленні природних явищ [12, с. 298].

Іntenції естетичності виражають розповідні висловлення, у яких функціонує **епітет** – один з основних тропів поетичного дискурсу, напр.: *Гнуться клени ніжними колінами, Чорну хмару сріблять голуби... Ще от день і все ми, все докинемо Для блакитнокрилої плавби* (11, с. 68); *Морозний сніг, блискучий та легкий, Здається, падає на серце прямо* (11, с. 383). У такому контексті авторська інтенція спрямована на те, щоб виділити чи то постійну, чи то особливу, оригінальну ознаку предмета, події, явища.

Епітети в поетичному тексті М. Рильського вносять несподіваність відчуттів, розгортають цілий спектр виражальних потенцій мови у створенні кольорів, голосів, настроїв. Пор.: *Червонобоким яблуком округлим Скотився день, доспілий і тяжкий, І ніч повільним помахом руки Широкі тіні чорним пише вуглем* (11, с. 67); *На білу гречку впали роси, Веселі бджоли одгули, Замоккло поле стоголосе В обіймах золотої мли* (11, с. 36).

Експресивно виражальний потенціал передають **антифразисні висловлення**, спрямовані на увиразнення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування тих чи тих понять: *То стрічались, то розминались, Розлучались на розтоках міст... Той листок тріпоче – ледве дише, Той співає, ніби звук струни* (11, с. 113); *Співай же, Десно, в весняних просторах, Ростіть, будови, гомоніть, мости! Старому – тліть, новому – процвісти* (11, с. 132). Такі синтаксичні конструкції створюють естетичний ефект і виформовують одну зі стилістичних фігур, що має назву антитеза.

До фігурально-риторичних конструкцій вналежнюємо **порівняльні висловлення**, що передають думку, оцінку мовця на основі набутого досвіду. Напр.: *Як гул століть, як шум віків, Як бурі подих, – рідна мова, Вишневих ніжність пелюстків, Сурма походу світанкова, Неволі стогін, волі спів, Життя духовного основа* (11, с. 357); *Немає мудріших, ніж народ, учителів; У нього кожне слово – це перлина, Це праця, це натхнення, це людина* (11, с. 309); *Ліс, повитий срібноперим димом, В синяві, у золоті, в іржі – Ніби осінь пензлем невидимим В небі розписала вітражі* (11, с. 374). Іntenція мовця спрямована на виділення, яскраве підкреслення якоїсь ознаки. Її специфіка полягає також у тому, щоб пояснити суть одного предмета, порівнявши його з іншим предметом, або показати, наскільки позитивним / негативним, приємним / неприємним є предмет, що порівнюється, стосовно об'єкта.

У поетичному дискурсі Максима Рильського знаходимо **редупліковані форми**, повторювальні сегменти, які використано для того, аби передати надзвичайно високу емоційність тексту, посилити виразність і насагу повідомлюваного, особистісні переживання та почуття, напр.: *Любов – це приторк ледве чутний, Любов – це стиск, що аж хрумтить... Любов – гірке вино отрутне, Де сонячне життя кипить* (11, с. 112); *Яблука доспіли, яблука червоні! Ми з тобою йдемо стежкою в саду* (11, с. 38); *А вечір палить вікна незнайомі, А синя хмара жаром пройнялася, А синій ліс просвічує огнем, А вітер віти клонить і співає Мені в ушах... Це щастя!* (11, с. 101).

Серед фігуральних синтаксичних одиниць, релевантних для поетичного дискурсу Максима Рильського, виокремлюємо комплекс риторичних конструкцій, що слугують емоційному підсиленню висловленого: риторичне питання, риторичний оклик, риторичне звертання, риторичний діалог. Так, **риторичне питання** як універсальний функціональний тип синтаксичних одиниць має диференційні ознаки питальних (зовнішня питальна форма) та розповідних речень (значення повідомлення) і виступає одним із найяскравіших виявів інтенцій

естетичності й експресивності мовлення загалом. Напр.: *Як не любити зими сніжно-синьої На Україні моїй, Саду старого в пухнастому інеї, Сивих, веселих завій?* (11, с. 376). Риторичні питання не потребують відповіді. Вона зрозуміла. Іntenція мовця полягає в тому, аби самим питанням привернути увагу адресата до певного факту, дії, думки, передати аксіоматичність та категоричність судження.

Питально-риторичні конструкції виражають стверджувальне чи заперечне судження, вимовлене з особливою експресією та емоційністю: а) емоційно-експресивне ствердження: *О дзвоне крапель весняних, О брость набрякла на деревах! Хіба ж не треба рук моїх Для виросту садів вишневих?* (11, с. 237); *І чи не так сама ти, Україно, Як ворон віщував тобі загин, Не раз у чорну, у тяжку годину Відгонила від себе смерть і тлін?* (11, с. 402); б) емоційно-експресивне заперечення: *Безсмертя – хто поставить на коліна? Хто згасить сонце темрявою хмар?* (11, с. 402).

Наявність у структурі вірша **питальних висловлень** пов'язана з потребою чи з бажанням автора досягнути більшої сили емоційного впливу на читача. У поетичному дискурсі – це стилістичний прийом, своєрідний засіб впливу. Поетичні запитання лише імітують когнітивний процес-пошук (*Хто? Як зветься? Як сміється? Як цілує? І кого? Чи до серця пригорнеться до забутого мого?* (11, с. 47); *Чи знаєш ти, о краю мій, Що тьма твоєї ночі У день весняно-голубий Мені кривавить очі?* (11, с. 202). Насправді їхнє комунікативне завдання полягає в емоційно-експресивному ствердженні чи запереченні, у передаванні особливого семантичного діапазону модально-оцінних значень.

Функціонування **риторичних окликів** віддзеркалює бажання адресанта справити враження на адресата, вплинути на нього, привертаючи увагу формою викладу, новизною, актуальністю повідомлюваної інформації. Пор.: *О свіжій шелесте дібров, Розмово одуда й зозулі, О дні мої неперebuли, Життя, і сльози, і любов!* (11, с. 233); *О, яка ж то радість, красний світе, В бистрім шумі птичого пера!* (11, с. 365). Окличність іntenцій естетичності увиразнюють вигуки, пор.: *О, бідний той, хто крізь завої сині Іде самотньо, мовчки, без мети* (11, с. 60); *О, перекинь моста, моя немудра пісне, До радощів людських і до людських зусиль* (11, с. 72); *Гей, удармо в струни знову, Заспіваймо, А лихе вороже слов Занехаймо* (11, с. 33).

Риторичність **звертання** детермінує спланована апеляція до неживих предметів, абстрактних понять, що сприяє підсиленню афористичності й образності висловленого автором та його іntenції – передати суб'єктивне переживання, особливий (гарний / поганий) настрій, розмірковування, стурбованість, напр.: *Радій же, земле!* (11, с. 72); *Ой маю, маю, зелен розмаю, ой ходить радість По всьому краю!* (11, с. 212); *Розлягайся, скибо чорна, Сійся, зерно, і рости!* (11, с. 86); *Весела пісне, оживай! Стань, думко, дією і словом!* (11, с. 233); *Осене і весно! Зимо й літо! Світе! Земле! Ляпавице й громе! Всіх би вас в одному звуці злити – І тебе, кохання ніжна втомо!* (11, с. 114).

Поетичний дискурс відображає цілеспрямоване й організоване спілкування автора через текст із читачем (адресатом мовлення), а тому комунікативний ланцюжок **автор – текст – адресат** репрезентує один із типів вербальної комунікації та експлікує діалогічність, що вмотивовує проєкцію на того, хто читатиме поезію, напр.: *Читачу! Вглибися у те, Чим я свою пісню зогрів, І, може, почувеш ти щось, що більше од звуків і слів* (11, с. 43); *Поете! Будь собі суддею* (11, с. 52); *Поглянь, людино, і спокійно йди На вулиці, на площі, в гай, у поле* (11, с. 58).

У поетичному дискурсі Максима Рильського звертально-вокативні конструкції виразно експлікуються в **спонукальних висловленнях** – репрезентантах закличних іntenцій, пор.: *Гей, удармо в струни, браття, В золотії, Розпалимо знов багаття З іскр надії* (11, с. 33); *Вперед, брати! Все далі й далі!* (11, с. 56). Іntenція закличу відображає настанови-звертання автора до людей з метою оберігати рідну мову, дбати про її красу, утверджувати національну самосвідомість і гідність: *Як парость виноградної лози, Плекайте мову. Пильно й ненастанно Політь бур'ян. Чистіша від сльози Вона хай буде. Вірно і слухняно Нехай вона щоразу служить вам, Хоч і живе своїм живим життям* (11, с. 308). Прагнення змінити реальну дійсність автор виражає за допомогою імперативних конструкцій із характерною модальністю волевиявлення, суть якої полягає у вольовому впливі адресанта на адресата, напр.: *Не бійтесь заглядати у словник: Це пишний яр, а не сумне провалля; Збирайте, як розумний садівник Достиглий овоч у Грінченка й Даля. Не майте гніву до моїх порад І не лінуйтеся доглядати свій сад* (11, с. 309); *Не бійся смутку, що пливе З великої любові, Ні вітру, що у серці рве Всі струни співакові* (11, с. 257). У цьому контексті нам імпонує думка С. Єрмоленко: лірика М. Рильського репрезентує «синтез філософсько-медитаційної, уснорозмовної, публіцистично-декларативної тональностей» [8, с. 87 – 88].

Виразними в поезії М. Рильського є **незакінчені висловлення** – синтаксичні засоби з потужною емоційно-експресивною наснагою, що виникають внаслідок обірваності, спланованого переривання мовленнєвого ланцюжка в текстовій комунікації: *Одспівала коса моя, Сохнуть теплі сіна. Переходжу лісами я – Тишина, тишина...* (11, с. 102); *На порозі гість весняний – Дош, блакитний, весняний...* (11, с. 47).

Інтенції естетичності вербалізують **екзистенційні висловлення**, що констатують наявність людського буття та природи (*Осінь, осінь, осінь... Шум осик...* (11, с. 194); *Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр, Весь білою черемхою залитий* (11, с. 296); передають динаміку вражень, думок, дають змогу лаконічно схарактеризувати побачене, зафіксувати контури навколишніх об'єктів (*Ніч, місяць, верби, шелестіння, Обійми рук, і щастя мук, І в невимовному горінні жагучий солов'їний звук* (11, с. 40). Особлива експресивність вирізняє конструкції з «називним уявленням»: *Шопена вальс... Ну хто не грав його І хто не слухав? На чийх устах Не виникала усмішка примхлива, В чийх очах не заблищала іскра Напівкоханья чи напівжурби Від звуків тих кокетно-своєвільних, Сумних, як вечір золотого дня, Жагучих, як нескінчений цілунок?* (11, с. 100).

Інтенцію естетичності реалізує й **період** – релевантна фігурально-риторична одиниця, яка надає повідомленню розміреності, плавності, акцентує увагу співрозмовника на важливій інформації, допомагає систематизувати факти і підпорядкувати їх авторській інтенції, напр.: *Буває так: ще темна ніч надворі, Ще сон колише землю, як маля, Німує небо і мовчить земля, Зірок не видно в тиші непрозорій, – і враз прокинешся. Думки бадьорі Роем налинуть хтозна-відкіля, Запрагнуть праці руки, і здаля Поллеться шелест віт на осокові* (11, с. 416). З боку змісту період репрезентує закінчену думку, він розгортає й оформляє інтенцію аргументації, оскільки в ньому як фігуральній синтаксичній одиниці завжди є початок, основна частина (проблема, тема) і висновок, пор.: *Суворих слів, холодних і шорстких, Перебираю низки, ніби чотки, І одкидаю твердо з-поміж них Усе легке, все ніжне і солодке. Не треба слів і не потрібен сміх, – Лише удар разючий та короткий, Що опече безжально, як батіг, І, мов стріла, пониже серце кротке* (11, с. 66). Афористичність можна вважати глибоко органічною для конструкцій такого плану. Інформація, що містить перша частина періоду, узагальнюється, підсумовується, зливається в карбоване висловлення, вивершуючи і вичерпно формулюючи образну думку, подаючи в такий спосіб результат поетичного пізнання.

Релевантним засобом вербалізації інтенцій естетичності слугують і **афористичні висловлення**, що, як зауважує В. Калашник, за характером семантики «можуть бути як з прямим мотивуванням, так і з мотивуванням образним, але і в тому, і в тому разі (хоч і неоднаковою мірою) відчутна наявність естетичного начала, певна естетична означеність» [9, с. 308], пор.: *Як сумно тій людині жить, Яка в житті не знала суму* (11, с. 385); *Хай собі кружляє, обертається, Хоч круг лампочки, земля стара!.. Ластівки літають, бо літається, І Ганнуса любить, бо пора...* (11, с. 67); *Ліс, або, як серби кажуть, шума, – це не просо сосни та дуби: Не одна там народилась дума, Повна щастя, ніжності, журби* (11, с. 245).

Дуже часто афористичні висловлення закарбовуються в нашій пам'яті, увиразнюють зміст та ідею твору, створюють «мовну естетичну тональність» [4, с. 141], напр.: *Ми працю любимо, що в творчість перейшла, І музику палку, що ніжно серце тисне. У щастя людського два рівних є крила: Троянди й виноград, красиве і корисне* (11, с. 302); *Гей, поля жовтіють, і синіє небо, Плугатар у полі ледве маячить... Поцілуй востанне, обніми востанне; Вмі розставитись той, хто вмів любити* (11, с. 38); *Не повернуть минулого ніколи: Воно пройшло – і вже здається миттю!* (11, с. 38). У таких сентенціях міститься авторське прагнення передати життєву істину, знання про світ, про любов і ненависть, добро і зло, про правду й оману, про справедливість і байдужість, про творчість – про все, що оточує і чим живе людина.

Афористичні висловлення в текстовій канві М. Рильського виглядають яскраво, естетично привабливо, відзначаються цілеспрямованістю, доречністю та влучністю. Напр.: *Благословен той день і час, Коли прослалась килимами Земля, яку сходить Тарас Малими босими ногами, Земля, яку скропив Тарас Дрібними росами-сльозами* (11, с. 181); *І солов'ї, й дівча, і молодиця, І тихе ржання коней, і весна, І все, що в сні скороминуцім сниться, І ніби сон – навік, навік мина!* (11, с. 297); *Той, хто любить паростки кленові, Хто діброви молоді ростить, Сам достойн людської любові, Бо живе й працює – для століть!* (11, с. 245).

Отже, фігурально-риторичні конструкції, вербалізуючи інтенції естетичності в поетичному дискурсі Максима Рильського, репрезентують інтенційні обшири авторського мовомислення, увиразнюють афористичність, вишуканість і риторичність художнього тексту, слугують найрелевантнішими засобами естетичного оздоблення. Прагнення до виразності та експресивності стимулює письменника до використання тих мовних засобів, які мають естетично забарвлену

потенцію, а разом репрезентують його мовостиль, передають особливе індивідуально-авторське бачення світу.

Поетичний дискурс усунуць детермінований авторською інтенцією. Використання тих чи тих мовних засобів відповідає задумові автора, свідчить про його лінгвокреативність, мовну майстерність та прагматичну компетенцію. Увага до інтенцій естетичності та їхньої експлікації в поетичному дискурсі дає змогу висунути цю проблем для подальшого аналізу її специфіки в мовотворчості інших письменників, для докладного комунікативно-прагматичного аналізу синтаксичних конструкції (питальних / непитальних, окличних, незакінчених, екзистенційних висловлень) у поетичному тексті Максима Рильського.

Список використаних джерел і літератури:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр.лит., 1955. – 416 с.
2. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 406 – 415.
3. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : [навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів] / А. О. Білецький. – К. : «АртЕк», 1997 – 224 с.
4. Білодід І. К. Поетична мова Максима Рильського / І. К. Білодід // Вибрані праці : у 3 т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 3. – С. 267 – 393.
5. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // Вибрані праці : у 5 т. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 1 : Загальне мовознавство. – С. 321 – 470.
6. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис : досягнення і проблеми / Ніна Гуйванюк // Актуальні проблеми синтаксису : Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 267 – 275.
7. Єрмоленко С. Я. Мінливе й вічне слово поезії (Про поетичну мову М. Рильського) / С. Я. Єрмоленко // Культура слова. – 1996. – Вип. 48 – 49. – С. 38 – 45.
8. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови : на матеріалі української радянської поезії / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1969. – 93 с.
9. Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : [вибрані статті] / В. С. Калашник. – Х. : ХНУ ім. В. Карамзіна, 2011. – 368 с.
10. Коцюбинська М. Література як мистецтво : деякі принципи літературного аналізу художньої мови / М. Коцюбинська. – К. : Наукова думка, 1965. – 320 с.
11. Рильський М. Т. Твори в 2-х томах : Т. 1 : Лірика / М. Т. Рильський. – К. : Дніпро, 1975. – 432 с.
12. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : [підручник] / В. М. Русанівський. – К. : «АртЕк», 2001. – 392 с.
13. Топоров В. Н. Фигуры речи // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 542 – 543.
14. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.

References:

1. Balli Sh. Obshhaya lingvistika i voprosy' francuzskogo yazy'ka, M, Izd-vo inostr.lit., 1955, 416 p.
2. Bakhtin M. Vyslovliuvannia yak odynytsia movlennievoho spilkuvannia, *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.*, Lviv, Litopys, 2001, pp. 406–415.
3. Biletskyi A. O. *Pro movu i movoznavstvo*, K, ArtEk, 1997, 224 p.
4. Bilodid I. K. Poetychna mova Maksyma Rylyskoho, *Vybrani pratsi : u 3 t.*, K, Naukova dumka, 1986, Part 3, pp. 267–393.
5. Bulakhovskiy L. A. Vynyknennia i rozvytok literaturnykh mov, *Vybrani pratsi : u 5 t.*, Kyiv, Naukova dumka, 1975, Part 1, pp. 321–470.
6. Huivaniuk N. Ekspresyvnyi syntaksys : dosiahnennia i problemy, *Aktualni problemy syntaksysu : Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, Chernivtsi, Ruta, 2006, pp.267–275.
7. Yermolenko S. Ya. Minlyve y vichne slovo poezii (Pro poetychnu movu M. Rylyskoho), *Kultura slova*, 1996, Vol. 48–49, pp. 38–45.
8. Yermolenko S. Ya. *Syntaksys virshovoi movy : na materialy ukrainskoi radianskoi poezii*, Kyiv, Naukova dumka, 1969, 93 p.
9. Kalashnyk V. S. *Liudyna ta obraz u sviti movy, vybrani statii*, – Kh, KhNU im. V. Karamzina, 2011, 368 p.
10. Kotsiubynska M. *Literatura yak mystetstvo : deiaki pryntsyipy literaturnoho analizu khudozhnoi movy*, Kyiv, Naukova dumka, 1965, 320 p.
11. Rylyskiy M. T. *Tvory v 2-kh tomakh : Part 1 : Liryka*, Kyiv, Dnipro, 1975, 432 p.
12. Rusanivskiy V. M. *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy*, Kyiv, ArtEk, 2001, 392 p.
13. Toporov V. N. Figury' rechi, *Yazy'koznanie. Bol'shoj e'nciklopedicheskij slovar'*, M, Bol'shaya Rossijskaya e'nciklopediya, 1998, pp. 542–543.
14. Shabat-Savka S. T. *Katehoriia komunikatyvnoi intentsii v ukrainskii movi: monohrafiia*, Chernivtsi, Bukrek, 2014, 412 p.

Summary

Svitlana Shabat-Savka

Figurative-Rhetorical Constructions as a Means of Verbalization of Aesthetic Intentions in Poetic Discourse of Maksym Rylskiy

The article is an analysis of intention of aesthetics as a discursive-genre manifestation of communicative intention category in poetry of Maksym Rylskiy. A number of figurative-rhetorical structures (rhetorical questions, addresses and exclamations, comparisons and epithets, reduplicated forms, period, and aphoristic utterances) that verbalize the author's intention to convey his metaphorical and imagery-based perception of the world, emphasize rhetorical sophistication of the literary text and the aphoristic character of the author's thinking as well as serve the most relevant means of aesthetic design of poetic discourse.

Key words: communicative intention, intention of aesthetics, the speaker (author), poetic discourse, text, stylistic figure, figurative-rhetorical structure, aphoristic saying, syntax.

Дата надходження статті: «10» березня 2015 р.

Дата прийняття до друку: «02» квітня 2015 р.

УДК 811.161.2'0+811.161.2'28 (045)

ІННА ЦАРАЛУНГА,

кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Явище зміни *e > o* у мові українських грамот XIV ст.

На основі текстів українських грамот XIV ст. досліджено явище лабіалізації етимологічного і секундарного звука *e > o* у позиції після шиплячих приголосних та *ц*, з'ясовано причини і наслідки переходу голосного *e* в *o* у розвитку української літературно-писемної системи, визначено територіальні та хронологічні межі репрезентованих змін. Засвідчено, що паралельне використання голосних *e* та *o* після шиплячих і *ц* викликало значну кількість варіативних написань іменних частин мови (женою – жоною, гостинцемъ – гостинцомъ, ничего – ничого, нашего – нашого, божьего – божого, чотыриста – чотыриста) та дієслівних форм (вышелъ – вышолъ, пришедши – пришодъши). Окреслено ареали виразної тенденції до зміни *e > o* – Волинь і суміжні північні території, зафіксовано периферійні зони явища – Буковину й Галичину. За результатами спостережень встановлено, що з розвитком фонетичної системи вияви переходу голосного *e* в *o* посилювалися і сформували одну із характерних ознак української мови.

Ключові слова: писемні пам'ятки, офіційно-діловий стиль, грамота, фонема, континуація, варіативність.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Давні писемні пам'ятки належать до найважливіших джерел дослідження історії української мови. Староукраїнську літературно-писемну мову використовували для потреб релігії, освіти, науки, нею писали ділові документи, церковно-публіцистичні, наукові і художні твори, вона обслуговувала державно-адміністративні потреби суспільства. Відтак давні тексти з різних територій України і суміжних земель дають цінний матеріал для вивчення закономірностей упорядкування фонетичної, граматичної, лексичної систем мови, для аналізу особливостей становлення українських говорів, для дослідження іншомовних впливів того часу.

Аналіз досліджень і публікацій... Головним репрезентантом української мови XIV ст. вважають юридичні документи: дарчі і купчі грамоти, акти щодо поділу й оренди майна, заповіти тощо [8, с. 49]. У мові середньовічних грамот засвідчено чимало ознак живої української мови, тож вони стали об'єктом наукових пошуків багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: П. Житецького, В. Розова, Ю. Карського, В. Курашкевича, Хр. Станга, Л. Булаховського, І. Панькевича, Л. Гумецької, М. Пещак, Г. Півторака, В. Русанівського, В. Німчука, В. Мойсієнка, М. Мозера та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу... Особливу увагу привертає фонетична палітра українського територіально-мовного простору XIV ст., де представлена ціла низка різноманітних звукових явищ. У ній знайшла відображення одна із характерних рис фонетичної системи української мови – лабіалізація голосного *e > o*, як етимологічного, так і секундарного з *ь*, у позиції після шиплячих і *ц* перед твердим приголосним, незалежно від наголосу. Мета нашої наукової розвідки – на основі фронтального аналізу текстів українських грамот XIV ст. дослідити явище переходу голосного *e* в *o*,